

aan kennis: veelmin aan de gave om uit te drukken wat gij bedoelt; ook niet aan waarheidsliefde, maar wel aan waarheidszin (...). In uw onderzoek zijt gij niet vrij; het resultaat, waartoe het leiden moet, staat reeds vooruit bij u vast; dáárop is uw oog gevestigd (...); nu is uw oog niet langer eenvoudig en dus ook uw oordeel verduisterd. Welligt behaagt het Gode, nog in dit leven in u dien Christus te openbaren, die, in plaats van banden aan te leggen, in waarheid vrij maakt. Dan zult gij kunnen oordelen of ik de waarheid gesproken heb.' (pp. 210-11)

In zijn dupliek noemde Kuenen de naam van de oudtestamenticus Franz Delitzsch (1813-1890) als 'een zijner [Van Oosterzee's] geloovige zegsmannen' en typeerde hij hem als 'l'enfant terrible der orthodoxie' (p. 197), omdat Delitzsch, ofschoon overtuigd Lutheraan, niettemin, geleerd, scherpzinnig en eerlijk als hij was, bereid was binnen de bijbelwetenschap bestaande traditionele opvattingen vaarwel te zeggen. Voor Kuenen was Delitzsch het soort geleerde aan wie Van Oosterzee zich had moeten spiegelen.

Ten aanzien van Delitzsch betrachtte Kuenen welwillendheid. Dezelfde welwillendheid waarin hij in de loop der jaren al die geleerden heeft willen laten delen, die met behoud van het traditionele standpunt van de Bijbel als Woord van God van openheid ten opzichte van het historisch-kritisch bijbelonderzoek blijk gaven.⁵⁹ Bijtend daarentegen was Kuenens toon ten aanzien van hen die de nieuwere inzichten van de orthodoxe voormannen negeerden en traditionele opvattingen niet slechts koesterden, maar die zelfs nog verder uitwerkten. Hun studies beschouwde Kuenen als een bedreiging voor het modernisme en de historisch-kritische bijbelwetenschap, zoals blijkt uit zijn oordeel over een op het Oude Testament gebaseerde christologische studie van de Kohlbruggiaan Eduard Böhl (1836-1903),⁶⁰ neergelegd in een recensie,⁶¹ die hij in ongeveer dezelfde tijd heeft geschreven als het artikel in 1865 in *De Gids* verschenen. Böhls exegeze werd door Kuenen weggehoond. Böhl beperkte zich, aldus Kuenen, niet 'tot eenvoudige reproductie van de orthodoxe, Protestantsche uitlegging der Messiaansche psalmen. Hij onderscheidt zich van hare coryphaeën door - het moet wel worden uitgesproken - eene zeer ongezonde mystiek, die hem in allerlei droomerijen doet vervallen, waarvan de vroegere uitleggers zich geheel vrij hielden (...); eene exegeze, voor welke alle dingen mogelijk zijn, paart zich hier aan eene theosophie, die ons doet duizelen.' (p. 209) Böhls uitleg vervulde Kuenen met afgrijzen: 'Noch de schrijvers van het Oude, noch die van het N. Testament zijn verantwoordelijk te stellen voor den onzin, die Dr. Böhl op hunnen naam verkondigt.' (p. 224) Maar ook had hij medelijden met de schrijver 'die, in spijt van al zijne moeite, in een

Bijdragen 32 (1858), 177-211.

59. Zie bijv. Kuenens bespreking van publicaties van o.a. J.H. Gunning, G. Wildeboer en E. König in *Theologisch Tijdschrift* 19 (1884), 494-6, 503-30; 21 (1887), 243-5.

60. Het werk was getiteld *Zwölf messianische Psalmen: Nebst einer grundlegenden christologischen Einleitung* (Basel, 1862). Voor Böhl zie W. Balke, *Eduard Böhl: Hoogleraar te Wenen en schoonzoon van dr. H.F. Kohlbrugge* (Zoetermeer, 2001).

61. Verschenen in *Godgeleerde Bijdragen* 38 (1864), 205-37.